

СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

РУСНТ – Російсько-український словник наукової термінології: у 3 т. – Т.1. – Суспільні науки – К.: Наук. думка, 1994; Т.2. – Біологія. Хімія. Медицина. – К.: Наук. думка, 1996; Т.3. – Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космо. – К.: Наук. думка, 1998.

РУС НТМ – Войналович О., Моргунок В. Російсько-український словник наукової і технічної мови: Термінологія процесових понять. – К.: Вирій, 1997.

ВЗОС СУЛ – Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики. Гол. ред. В.Т.Бусел. К.-Ірпінь: Перун, 2004

ВТС СУМ – Великий глумачний словник сучасної української мови. Уклад і гол. ред. В.Т.Бусел. К.-Ірпінь: Перун, 2007, 3-є вид.

New coinages are considered in perfective aspect with prefix 3- from loan verbs. The phenomenon of perfectivation is active in usus and modern dictionaries, which is considered to be a tendency to nationalization in Modern Ukrainian and return of the lexicography practice of 1930s.

Key words: *lingvodynamic, word formation rule, tendency to nationalization, perfectivation, new coinage.*

УДК: 81 373: 811.111.161.2

Ірина Колеснікова (Сімферопіль)

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВПЕРТОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджується фразеологічні мікросистеми на позначення впертості в українській та англійській мовах в зіставному ідеографічному аспекті.

Ключові слова: *риси характеру людини, впертість, фразеологічна мікросистема, синонімічний ряд, семантична група.*

Загальна тенденція розвитку лінгвістичної науки висуває на перший план дослідження, які виникають і підтримуються у межах зіставного й ідеографічного підходів до вивчення окремих фразеологічних мікросистем.

Праці, зорієнтовані на суб'єкт пізнання – людину, засвідчили інтерес учених до широкого кола проблем, які розв'язуються на матеріалі генетично споріднених і неспоріднених мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (Б.М. Ажнюк, О.В. Забуранна, А.М. Емірова та ін.), взаємодія фразеотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики (Б.М. Ажнюк, В.М. Білоноженко, А.М. Емірова та ін.), мовні механізми виникнення емотивності ФО, її зв'язки з іншими

компонентами фразеологічного значення (М.В. Гамзюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (Б.М. Ажнюк, А.М. Емірова, В.І. Коваль, О.П. Левченко, О.В. Тищенко, В.Д. Ужченко та ін.) тощо.

У вітчизняному мовознавстві теоретичні питання фразеологічної ідеографії детально описані в працях Ю.Ф. Прадіда і стали предметом дослідження в роботах його учнів: Н.Ф. Грозян, Л.Ш. Кубедінової, Л.В. Савченко та ін. Зверталися до вирішення проблеми такі мовознавці, як О.С. Аксамитов, М. Ф. Алефіренко, М.Т. Демський, А.М. Емірова, В.М. Мокієнко, В.Д. Ужченко та ін. Сучасні досягнення в дослідженні системних зв'язків у фразеології на матеріалі споріднених і неблизькоспоріднених мов констатують виникнення нового напрямку – зіставної фразеологічної ідеографії. Цей напрям дозволяє з'ясувати універсальні закономірності та національно-специфічні розбіжності фразеологічних фондів мов, зумовлених історичними, культурними і національними традиціями.

Високу значущість рис характеру людини зумовлює частотність фіксації у фразеології української, англійської та інших мов, що відзначали дослідники О.Ф. Арсентьева на матеріалі російської та англійської мов [1], М.М. Літвінова, досліджуючи семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини на матеріалі німецької мови [7], І.О. Подюков, розглядаючи російські діалектні і розмовно-просторічні фразеологізми, походження яких пов'язується не тільки з обрядами, звичаями, повір'ями, а й з оцінкою фізичних і моральних властивостей людини [10], О.Д. Райхштейн – на матеріалі зіставного аналізу німецької і російської мов [13].

Метою роботи став цілісний ідеографічний опис фразеологічної мікросистеми на позначення впертості в українській та англійській мовах у структурно-семантичному й ономасіологічному аспектах.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати позамовні та внутрішньомовні чинники формування фразеологічних макро– та мікросистем у різних мовах; 2) визначити психологічні засади дослідження розгляданої мікросистеми ФО; 3) проаналізувати ідеографічні характеристики семантичних груп ФО «Впертість»; 4) простежити деякі фактори, що впливають на наповнення фразеологічної мікросистеми мови.

Характер кожної людини є унікальним тим, що він належить тільки певній особистості, і риси характеру навіть у рідних людей різняться. Загальновідомо, що риси характеру за ставленням до справи яскраво проявляються в ситуації вибору дії або способу поведінки [9, 171; 4, 197].

У дослідженні використано схему ідеографічної класифікації мови, яка запропонована професором Ю.Ф. Прадідом і апробована в роботах його учнів Н.Ф. Грозян, Л.Ш. Кубедінової, О.В. Нікітченка та ін.

Ця ідеографічна класифікація має таку структуру: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле, де семантична група – об'єднання двох або більше синонімічних рядів, зв'язаних між собою спільною семантичною ознакою; семантичне поле – дві або більше семантичні групи, об'єднані загальною інтегральною семою; тематична група – об'єднання двох або більше семантичних полів, що називають видові різновиди одного і того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; тематичне поле – об'єднання двох або більше тематичних груп, що називають родові різновиди одного й того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; ідеографічна група – два або більше тематичних поля; ідеографічне поле – дві і більше ідеографічні групи, що характеризують різні сторони Всесвіту: флору, фауну, людину [11, 40].

За цією схемою фразеологічна мікросистема «Впертість» є однією з семантичних груп, що утворюють тематичну групу ФО «Риси характеру людини за ставленням до справи». У свою чергу тематичне поле ФО «Риси характеру людини» складається з трьох тематичних груп: «Риси характеру людини за ставленням до справи», «Риси характеру людини в межах концепції я – інший», «Риси характеру людини в межах концептів сам-себе / self».

На думку С.Л. Рубінштейна, саме риси характеру за ставленням до справи визначаються найбільшою взаємопроникністю і взаємозв'язком [14, 627]. Істотним є те, які з рис (працелюбність, ледарство, наполегливість тощо) домінують, бо опосередковано вони визначають усю суть людини. Те, як людина може використати свої здібності й навички, істотно залежить від певних рис її характеру. Нерідко буває так, що люди, маючи прекрасні дані, нічого не досягають саме через відсутність певних рис характеру, потрібних для справи, як-от: наполегливості, цілеспрямованості, працелюбності. Реальні досягнення людини залежать не тільки від абстрактно взятих здібностей, а й від уміння їх реалізовувати через ставлення до справи фізичної чи інтелектуальної.

Тому варіативність рис характеру проявляється не тільки в їх якісній своєрідності, а й у кількісному прояві [14, 625; 12, 456]. Так, є люди більшою чи меншою мірою наполегливі або вперті. Згідно з психологічною наукою, коли кількісне вираження тієї чи іншої риси характеру досягає крайньої межі норми, виникає так звана акцентуація характеру. Під акцентуацією характеру розуміють крайні варіанти норми як результат підсилення його окремих рис [12, 456; 3, 246]. Отже, наполегливість може трансформуватися в упертість, коли кількісне вираження переходить у симптоматичність дії. Тому правильне визначення даних рис залежить від акцентуації (кількісного прояву) дії або поведінки.

Фразеологізми досліджуваної мікросистеми характеризують таку людину, яка намагається робити все по-своєму, наполягає на своєму, іноді наперекір здоровому глузду.

Нами виявлено 15 ФО в українській і 9 ФО в англійській мовах на позначення впертості. Семантичний аналіз цих ФО дає підставу запропонувати структуру семантичних груп «Впертість», які складаються з синонімічних рядів зі значенням:

а) настирливо, не гребуючи ніякими засобами, домагатися свого: видерти (повидирати, видряпати, видрати) / видирати (видряпувати) очі (лайл. баньки) за що. – Не вмє правити за свої ліки. Інша б очі видерла б, а ця за спасибі старається (М. Стельмах) [15, 86]; перегризати / перегризти горло (горлянку) кому і без додатка. Я буду крутий за правду і за інтереси нашого колгоспу, коли треба, горло перегризу, а спуску не дам (В. Кучер) [15, 616] і т. ін. (4 ФО в українській мові; в англійській мові ФО не зафіксовано);

б) наполягати на своєму, іноді наперекір здоровому глузду: братися / взятися зубами за що. Зубами взявся я за це діло. Пішов по установах, в усіх кабінетах побував, всі дозволити, одержав (О. Гончар) [15, 58]; знову за своє (своє). [Зет:] Заспівав би краще .. [Амфіон (презирливо, махнувши рукою):] Знов своє! (До Офелії). Хоч заспівати все-таки не вадить, колись було то звичкою твоєю (Леся Українка) [15, 789] і т. ін.; not to budge (або yield) an inch. Yet she didn't for an instant doubt that he would never budge an inch (С.Р. Snow) [5, 409] (букв. Вона жодної хвилини не сумнівалася, що батько ні в чому не поступиться); send the ax (е) after the helve. You spoke not to send the ax after the helve [5, 56] (букв. Тобі ж говорили не впіратися) і т. ін. (6 ФО в українській мові; 5 ФО в англійській мові);

в) хтось упертий: впертий мов (немов, як, ніби і т. ін.) осел (віслюк) (не зафіксовано ФСУМ). Та твій брат впертий мов осел; мідний лоб, мідяне чоло у кого і без додатка. Вскочити в таку халепу! От мідні лоби (15, с. 443); be kittle cattle to shoe рідко. Why, kings, a be kittle cattle to shoe (W. Scott) [5, 245] (букв. Ой, королі бувають такі вперті...); (as) obstinate (або stubborn) as a mule. Sally could be as obstinate as a mule when she chase (K.S. Prichard) [5, 56] (букв. Саллі, якщо потрібно, могла бути впертою, як ослиця) і т. ін. (2 ФО в українській мові; 4 ФО в англійській мові);

г) дуже настирливо, вперто: в одно (в одне) з дієсл. – Я її [жінку] не люблю, – твердив він в одно (М. Коцюбинський) [15, 580]; як (мов, ніби і т. ін.) кілок у тин, з сл. упертися і т. ін. – Інші люди заробляють, а ти всюди проробляєш, – підвищує голос Марійка. – Бо уперся, мов кілок у тин, і навіть за медом не нагнешся. – Хе, – знаю твій мед, – підсміюється Іван (М. Стельмах) [15, 375] і т. ін. (3 ФО в українській мові; в англійській мові ФО не зафіксовано).

Спираючись на фразеологічний матеріал, можна зробити такі висновки. По-перше, з точки зору структурно-граматичних моделей в зіставлених семантичних групах «Впертість» переважають дієслівні ФО, бо, ця риса пов'язана з вольовими процесам, щоправда, в акцентованому вигляді. По-друге, деякі ФО мають спільний образно-смысловий центр. Так, цілком зрозумілими стають ФО: впертий мов (немов, як, ніби і т. ін.) осел (віслюк), (as) obstinate (або stubborn) as a mule, not to budge (або yield) an inch, де віслюк, мул або ж свійська худоба уособлюють впертість, затятість [16, 125; 2, 100; 6, 203].

Безумовно, зіставлявані фразеологічні мікросистеми на позначення впертості, на відміну від наполегливості, мають різко негативне оцінне значення, бо ця риса характеру в етносвідомості двох народів засуджується.

Оскільки фразеологічна мікросистема на позначення впертості ще не була об'єктом дослідження в мовознавстві, то отримані результати могли б прислужитися й психологам, щоб параметризувати такі риси характеру, як наполегливість і впертість.

1. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (На материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках) / Елена Фридриховна Арсентьева. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 129 с.

2. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.

3. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія / С.Д. Максименко, В.О. Соловієнко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.

4. Крутецкий В. А. Проблемы характера в советской психологии / В. А. Крутецкий // Психологическая наука в СССР. – М., 1960. – Т. 2. – С. 45–53.

5. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь = English-Russian phraseological dictionary: [ок. 2000 ф. ед. / авт.-сост. А. В. Кунин]. – М.: Русский язык, 1984. – 1456 с. – (Англо-русские словари фразеологические).

6. Левченко О.П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект: Монографія / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.

7. Літвінова М. М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Марина Михайлівна Літвінова ; Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.

8. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.

9. Петренко В. Ф. Введение в экспериментальную психосемантику : исследование форм репрезентации в обыденном сознании / Виктор Федорович Петренко. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 176 с.

10. Подюков И.А. Народная фразеология в зеркале народной культуры.- Иван Алексеевич Подюков. – Пермь : ПГПИ, 1991. – 127 с.
11. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Юрій Федорович Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – 252 с.
12. Психология : Словарь / [Под общ. ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского]. – [2-е изд., исправл. и доп.]. – М.: Политиздат, 1990. – 495 с.
13. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / Александр Давидович Райхштейн. – М.: Высшая школа, 1980. – 143 с.
14. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн; [Сост., авт. комм. и послесл. А. В. Брушлинский, К. Л. Абульханова-Славская]. – СПб : Питер, 2000. – 720 с. – (Мастера психологии).
15. Фразеологічний словник української мови : в 2-х кн. / [Уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наукова думка, 1993. – 984 с. – (Словники України).
16. Wilkson P.R. Thesaurus of Traditional English Metaphors. – Rutledge, 2007. – 383 p.

In this article are investigated phraseological microsystem on a designation of obstinacy in the Ukrainian and English languages in comparative ideographic aspect.

Key words: *character traits of a man, obstinacy, phraseological microsystem, synonymic row, semantic group.*

УДК 811.161.2'373. (477.83)

Віра Котович (Дрогобич)

ОНОМАСТИКОН БОЙКІВЩИНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕКОЛІНГВІСТИКИ (НА МАТЕРІАЛАХ ОНІМІВ ДРОГОБИЧЧИНИ)

У статті розглядаються окремі ойконіми, антропоніми та ергоніми Бойківського краю з погляду еколінгвістики. Йдеться про доцільність повернення давніх назв поселенням, що були перейменовані в середині ХХ ст.; про помилки в написанні низки прізвищ дрогобичан; про номінацію багатьох підприємств, яка нерідко відбувається без врахування традицій, норм та системи сучасної української літературної мови.

Ключові слова: *еколінгвістика, ойконім, антропонім, ергонім, принцип номінації, онімний простір, ономастикон.*

Сучасний стан українського онімного простору характеризується глибинними та системними змінами, зумовленими докорінною трансформацією суспільної свідомості мовців. У зв'язку з цим важливе теоретичне та практичне значення має еколінгвістичний аспект дослідження системи власних найменувань. Високі темпи оновлення підсистеми української пропріальної лексики пострадянської доби актуалізують